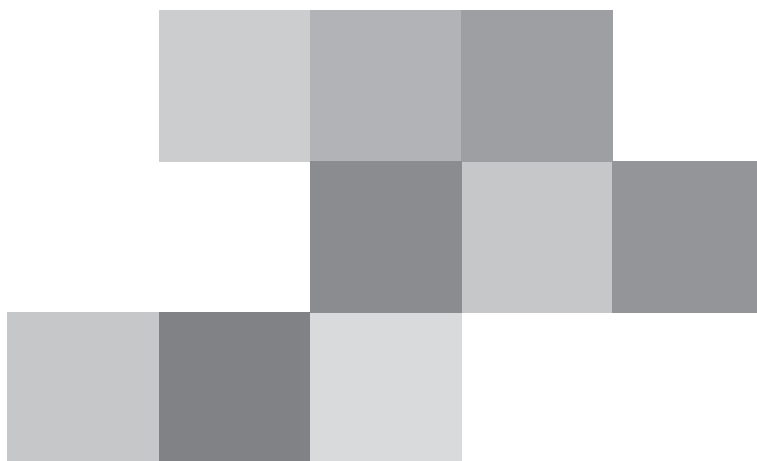

Werken in gedwongen kader

Methodiek voor het forensisch sociaal werk

*Onder redactie van:
Anneke Menger
Lous Krechtig
Jacqueline Bosker*

Met dank aan alle professionals en cliënten die meewerken aan onderzoek.
Zij maken verdere ontwikkeling van het forensisch sociale werk mogelijk.

Werken in gedwongen kader

Methodiek voor het forensisch sociaal werk

Onder redactie van Anneke Menger, Lous Krechtig, Jacqueline Bosker

ISBN 978 90 8850 658 1

NUR 845

Eerste druk 2013 (ISBN 978 90 8850 424 2)

Tweede druk 2014 (ISBN 978 90 8850 424 2)

Derde, herziene druk 2016

© 2013-2016 B.V. Uitgeverij SWP Amsterdam

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 j° het Besluit van 20 juni 1974, Stbl. 351, zoals gewijzigd bij het besluit van 23 augustus 1985, Stbl. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot Uitgeverij SWP (Postbus 12010, 1100 AA Amsterdam-Zuidoost) te wenden.

Voorwoord van professionals

Dit boek is bestemd voor wie het beste uit zichzelf en zijn of haar professie wil halen en de verbinding aangaat met cliënten binnen 'het gedwongen kader'. Het gaat over de verbinding met een bijzondere doelgroep. Mensen met een 'rugzak', een beschadiging en gebruiksaanwijzing, mensen die moeilijk benaderbaar, gevoelig en daarnaast ook bijzonder zijn. Het kijken, luisteren en het in verbinding komen met cliënten die moeilijk gedrag vertonen, vergt van de forensisch sociaal werker bijzondere kwaliteiten en competenties. Affiniteit met de bijzondere doelgroep, focus, doorzettingsvermogen, loslaten, verduren en geduld hebben.

In dit boek is de meest actuele wetenschap samengebracht met de actuele praktijk van het werken in gedwongen kader in Nederland.

Dit boek is relevant voor die dagelijkse praktijk. Het biedt richting, verdieping, ondersteuning en onderbouwing van en voor het methodisch handelen van de forensisch sociaal werker.

De dagelijkse praktijk wordt gekenmerkt door hectiek, spanning en emoties, diagnostische afwegingen, risicoafwegingen en productiedruk. In die context is dit boek leerzaam en bruikbaar als naslagwerk en als kennis- en inspiratiebron, bijvoorbeeld in casuïstiekbesprekingen.

Het boek biedt tevens handvatten voor de forensisch sociaal werker in opleiding aan de verschillende hogescholen in Nederland. Studenten kunnen op een gedegen manier starten met het werk in gedwongen kader. Tevens biedt het houvast om een goede inschatting te kunnen maken of de persoonlijke competenties aansluiten bij wat men van een jonge sociaal werker verwacht in het werkveld. Het stelt de student in staat om in een eerder stadium dan binnen het werkveld, kennis op te doen, wat van groot belang is in dit werk met een zeer moeilijke doelgroep.

De theorie die beschreven wordt is direct toepasbaar in het werkveld omdat deze een koppeling maakt met het weerbarstige terrein waarop we ons begeven. De omschreven methodiek stelt de professional in staat om zijn zelfstandigheid te vergroten zodat verbindingen gelegd kunnen worden. Verbindingen die te maken hebben met criminogene factoren in relatie tot het delict. Wij denken dat werkers zich zullen herkennen en zich erkend zullen voelen, vanwege de nauwe samenwerking tussen schrijvers van het boek en de professionals uit het werkveld.

Dit boek komt ook zeker ten goede aan de cliënten die op ons pad zullen komen omdat die de beste methodisch werkende professionals verdienen.

Fenena Stam, werkbegeleider Reclassering Nederland

Mona van Roij, werkbegeleider Stichting Verslavingsreclassering GGZ

Coriene Pot, reclasseringswerker Leger des Heils/docent aan de HU/minor werken in gedwongen kader

Voorwoord van de redactie

Dit boek kwam tot stand na een praktijkgericht onderzoeksprogramma van het lectoraat Werken in Justitieel Kader van Hogeschool Utrecht. Dit onderzoeksprogramma, getiteld 'Bronnen van Continuïteit: professionaliteit in het reclasseringswerk' ontving subsidie van het onderzoeksfonds Raak Publiek. Het lectoraat zelf is mede mogelijk gemaakt door de drie reclasseringsorganisaties in Nederland: Reclassering Nederland (RN), Stichting Verslavingsreclassering GGZ (SVG) en Leger des Heils Jeugdzorg en Reclassering (LJ&R).

Leidend bij het gezamenlijke schrijfproces was een expertgroep van dertig professionals, merendeels van de drie reclasseringsorganisaties. Zij gaven ons input voorafgaand aan het schrijven. De onderwerpen uit dit boek vloeien rechtstreeks voort uit de door hen geformuleerde kennis- en handelingsvragen. Het aantal onderwerpen dat zij als essentieel beschouwen, en die daarom in dit boek zijn verwerkt, geeft een beeld van de rijkdom van hun vak. De professionals gaven helder, richtinggevende en ongezoeten feedback op de concepthoofdstukken. Omgekeerd maakten de auteurs hen deelgenoot van de weerbarstigheden van een gezamenlijk schrijfproces over een veld in ontwikkeling. En waar de term *learning community* tegenwoordig zo vaak 'als een streven' wordt benoemd in beleidsnotities, ontstond zo'n leergemeenschap hier spontaan, zonder dat dit vooraf als zodanig was benoemd, als bijvangst van dit gezamenlijke proces.

Het lectoraat werkte in het gehele programma Raak Publiek intensief samen met het Expertisecentrum Veiligheid van Avans Hogeschool en met de sociale opleidingen van Hogeschool Rotterdam en Saxion Hogeschool. Ook de leerstoelhouder Reclassering aan de Vrije Universiteit en de drie reclasseringsorganisaties waren intensief betrokken. Experts vanuit deze samenwerkingspartners werkten mee aan dit boek.

Aan dit boek leverden daarnaast experts van andere kennisinstituten en organisaties een bijdrage. Zij zijn afkomstig van de vakgroep criminologie van Erasmus Universiteit Rotterdam, het lectoraat lichte verstandelijke beperking en jeugdcriminaliteit van Hogeschool Leiden, De Forensische Zorg Specialisten, de leerstoel maatschappelijke opvang van de Radboud Universiteit Nijmegen, Victas Centrum voor Verslavingszorg, Slachtoffer in Beeld, Forensisch Psychiatrisch Centrum Dr. S. van Mesdag, Centre for Forensic Psychology Oslo University/ Molde University College. We danken hen van harte voor hun deskundige bijdragen.

De gefocuste en enthousiaste samenwerking tussen zo veel experts en professionals weerspiegelt volgens ons het grote belang van de forensisch sociale professionaliteit.

Inhoudsopgave

Inleiding	15
Deel I Kaders	
Inleiding deel I	19
Dood punt	20
<i>Trees Roose</i>	
1 Professionaliteit als kader	21
<i>Anneke Menger en Ed de Jonge</i>	
1.1 Model van professionaliteit	21
1.2 Professionele missie	21
1.3 Professionele activiteiten en expertise	22
1.4 Professionele inbedding en publieke verantwoording	23
2 Reclasseringswerk als waarde(n)vol werk	27
<i>Lous Krechtig en Ed de Jonge</i>	
2.1 De waarde van goed handelen	27
2.2 Een onderzoek naar de professionele waarden van reclasseringswerkers	29
2.3 Generalisatie van de bevindingen naar andere beroepsgroepen in het forensische veld	37
3 Het kader van het werkveld	39
<i>Ada Andreas, Jaap van Vliet, Annelies Balfoort en Lous Krechtig</i>	
3.1 De rechtsgang bij strafzaken	39
3.2 Het traject tijdens detentie	43
3.3 Reclasseringstoezicht	43
3.4 Forensische zorg	44
3.5 Na detentie: nazorg door gemeenten	45
4 Juridische kaders en extramurale sanctiemodaliteiten	47
<i>Annelies Balfoort, Ada Andreas, Jaap van Vliet en Simone van Egdam</i>	
4.1 Wettelijke kaders en grondslagen	47
4.2 Bijzondere voorwaarden krachtens de Wet voorwaardelijke veroordeling en voorwaardelijke invrijheidstelling nader uitgewerkt	53
4.3 Andere wettelijke kaders	54

Deel II Fundamenten

Inleiding deel II	59
5 Theorieën over ontstaan en ontwikkeling van delinquent gedrag	61
<i>Andrea Donker</i>	
5.1 Inleiding en relevantie voor de praktijk	61
5.2 Hele kleine geschiedenis van het onderzoek naar en theorieën over delinquent gedrag	61
5.3 Drie modellen voor ontstaan en ontwikkeling van delinquent gedrag	64
5.4 Basisprincipes over risicofactoren voor het ontstaan van delinquent gedrag	71
5.5 Welk gedrag is zorgelijk?	73
5.6 Tot slot	74
6 Theorieën over afbouw en stoppen met delinquent gedrag	77
<i>Jacqueline Bosker, Andrea Donker, Anneke Menger en Peter van der Laan</i>	
6.1 Inleiding	77
6.2 Desistance: dadertkenmerken en contextuele invloeden bij de afbouw van delinquent gedrag	78
6.3 Beïnvloeden van afbouw van delinquent gedrag	83
6.4 Een geïntegreerde visie op de afbouw van delinquent gedrag	91
7 De professional als bron van kennis en van effectiviteit: wie werkt?	97
<i>Anneke Menger en Lous Krechtig</i>	
7.1 De professional als kennisbron	97
7.2 Over methodiek en professional: wat werkt en wie werkt?	98
7.3 Reflectie en feedback als sleutel tot benutten van kennis én als bron van effectiviteit	102
7.4 Methoden voor reflectie	106
Hoofdstuk 8 De werkalliantie in het gedwongen kader: de theorie	113
<i>Anneke Menger en Andrea Donker</i>	
8.1 Wat verstaan we onder de werkalliantie?	113
8.2 Overeenkomsten en verschillen tussen de begrippen werkalliantie en relatie	115
8.3 De werkalliantie en effectiviteit in het vrijwillige kader	117
8.4 Van relatie naar werkalliantie in het gedwongen kader: een zoektocht in vogelvlucht	119
8.5 Internationaal onderzoek naar de werkalliantie in het gedwongen kader	121
8.6 Nederlands onderzoek naar de werkalliantie in gedwongen kader	125
8.7 Conclusies over de werkalliantie in het gedwongen kader	132

Deel III Diversiteit

Inleiding deel III	137
Hertenogen	139
<i>Trees Roose</i>	
9 Delicten en delictpatronen	141
<i>Andrea Donker en Jacqueline Bosker</i>	
9.1 Bronnen van delinquentie	141
9.2 Prevalentie van criminaliteit	142
9.3 Delictpatronen	144
10 Huiselijk geweld	147
<i>Agnes Scholing</i>	
10.1 Inleiding	147
10.2 Verschijningsvormen van partnermishandeling	147
10.3 Prevalentie	148
10.4 Verklaringen voor partnermishandeling	149
10.5 Diversiteit onder plegers en slachtoffers	150
10.6 Subtypes	150
10.7 Risicofactoren voor terugval	152
10.8 Interventies	152
10.9 Tot slot	153
11 Zedendelinquenten	155
<i>Jan Hendriks</i>	
11.1 Inleiding	155
11.2 Dark number	155
11.3 Subtypen seksuele delinquenten	156
11.4 Recidivepatronen	158
11.5 Trends	158
11.6 Samenleving en zedendelinquenten	159
11.7 Handelingsperspectieven	159
12 Lichte verstandelijke beperking	163
<i>Hendrien Kaal en Grainne Tumpane</i>	
12.1 Definitie LVB	163
12.2 Kenmerken en problemen LVB	164
12.3 Omvang van de groep mensen met een LVB en delinquent gedrag	166
12.4 Problemen binnen de justitiële keten	167
12.5 Interventies en bejegening	168
12.6 Herkenning	170
12.7 Conclusie	171

13	Delinquent gedrag door vrouwen en meisjes	173
	<i>Jacqueline Bosker</i>	
13.1	Inleiding	173
13.2	Aard en omvang delinquent gedrag van meisjes en vrouwen	173
13.3	Verklaringen van delinquent gedrag van meisjes en vrouwen	174
13.4	Interventies	176
13.5	Conclusie	176
14	Jong volwassenen	179
	<i>Bas Vogelvang</i>	
14.1	Inleiding	179
14.2	Specifieke methodische aandachtspunten	181
15	Culturele verschillen	187
	<i>Nienke Versteegen en Lous Krechtig</i>	
15.1	Inleiding	187
15.2	De relatie tussen etniciteit en criminaliteit	187
15.3	Cultuur	189
15.4	Cultuurverschillen	190
15.5	Culturele competentie	192
15.6	Tot besluit	193
16	Problematisch middelengebruik	197
	<i>Marije Lans en Donnalee Heij</i>	
16.1	Inleiding	197
16.2	Problematisch middelengebruik en verslaving	197
16.3	Relatie tussen middelengebruik en delinquent gedrag	203
16.4	Werken met (verslaafde) cliënten in de praktijk	204
17	Krachtgericht werken met dakloze mensen. Ondersteuning tijdens kritische periodes in het leven	211
	<i>Judith Wolf</i>	
17.1	Inleiding	211
17.2	Breuken in het bestaan	211
17.3	Profiel van dakloze mensen	213
17.4	Krachtgerichte basismethodiek	214
17.5	Herstel	216
17.6	Critical Time Intervention	218
17.7	Ervaringen met Critical Time Intervention na detentie	221
17.8	Tot besluit	223

18	Cliënten met een psychiatrische stoornis	227
	<i>Wineke Smid, Barbara Keuning, Irma Nibbelink en Josine van Loon</i>	
18.1	Inleiding	227
18.2	Psychiatrische stoornissen	227
18.3	Persoonlijkheidsstoornissen	236
18.4	Tot slot	240

Deel IV Handelen

	Inleiding deel IV	243
	Automatische piloot	244
	<i>Trees Roose</i>	
19	Handelen in gedwongen kader: enkele kwesties vooraf	245
	<i>Lous Krechtig en Anneke Menger</i>	
19.1	Gebruiken en legitimeren van macht	245
19.2	De eigen verantwoordelijkheid van cliënten in gedwongen kader	247
20	Het belang van regie	251
	<i>Lous Krechtig en Anneke Menger</i>	
20.1	Inleiding	251
20.2	Consistentie: samenhang, ervaren door de cliënt	252
20.3	Continuïteit: samenhang in tijd	252
20.4	Commitment: betrokkenheid van de professional	253
20.5	Consolidatie	254
21	Regie op de casus: de regulatieve cyclus	259
	<i>Lous Krechtig en Jacqueline Bosker</i>	
21.1	Inleiding	259
21.2	Het model	259
21.3	Waar is het model goed voor?	260
21.4	De fasen van het model nader bekeken	261
22	De basis van regie: oriëntatie, diagnostiek en plan van aanpak	265
	<i>Jacqueline Bosker en Lous Krechtig</i>	
22.1	Oriëntatiefase: risicotaxatie	265
22.2	Oriëntatiefase: brede screening	271
22.3	Diagnose	272
22.4	Plan van aanpak	273
22.5	Plan van aanpak als basis voor advisering	278

23	Regie op samenwerking met de cliënt: werkalliantie in de praktijk	281
	<i>Clementine Degener, Annelies Sturm en Anneke Menger</i>	
23.1	Inleiding	281
23.2	Werkalliantie in de praktijk: eerste impressies	282
23.3	Voorbeelden van kenmerken uit de theorie	285
23.4	Fragmenten en reflecties	291
23.5	Conclusie	296
24	Regie op samenwerking tussen professionals	299
	<i>Donnalee Heij, Lonieke Casteleijn, Laurens de Croes, Anneke Menger en Jacqueline Bosker</i>	
24.1	Inleiding	299
24.2	Veiligheidshuis: van keten naar netwerk	301
24.3	Forensisch psychiatrisch toezicht: van keten naar dakpan	303
24.4	Wraparound care: van keten naar cirkel	304
24.5	Professioneel handelen bij regie op samenwerking	307
24.6	Tot slot	308
25	Privacy en beroepsgeheim	311
	<i>Gerja Bethlehem</i>	
25.1	Inleiding	311
25.2	Wet bescherming persoonsgegevens	312
25.3	Geheimhoudingsplicht reclasseringsmedewerkers	314
25.4	Privacy en contact met cliënten	317
25.5	Tot slot	317
26	Methodisch werken aan risicobeheersing	319
	<i>Jacqueline Bosker, Lous Krechtig, Anneke Menger en Ada Andreas</i>	
26.1	Inleiding	319
26.2	Risicobeheersing als onderdeel van het traject	320
26.3	Risicobeheersing in de planfase	321
26.4	Risicobeheersing in de uitvoeringsfase	328
27	Risicobeheersing en zelfmanagement via kwetsbare patronen van gedragsontregeling	339
	<i>Frans Fluttert</i>	
27.1	Inleiding	339
27.2	Risicofactoren in relatie tot geweld	339
27.3	Achtergrond risicomangementstrategieën	341
27.4	Cliëntbetrokkenheid bij risicobeheersing	342
27.5	Modellen van signaleringsplannen	343
27.6	De methode ERM-Vroegsignalering	344

27.7	Toepassing van signaleringsplannen	345
27.8	De FESAI-lijst vroege waarschuwingssignalen	349
27.9	Recente ontwikkelingen	351
28	Onvrijwillige cliënten: bewerken van reactance	353
	<i>Anneke Menger en Lous Krechtig</i>	
28.1	Onvrijwillige cliënten	353
28.2	Onvrijwilligheid en reacties daarop	354
28.3	Reactance en weerstand tegen verandering	356
28.4	Reactance en handelen van de professional	357
28.5	Motivational congruence	359
29	Motivatie en weerstand in het gedwongen kader	361
	<i>Lous Krechtig en Anneke Menger</i>	
29.1	Inleiding	361
29.2	Oude en nieuwe uitgangspunten van motiveren	362
29.3	Motiveren in een gedwongen kader	364
29.4	Soorten motivatie: extern, extrinsiek, intern, of intrinsiek?	366
29.5	Niet gemotiveerd?	368
29.6	Strategieën om te motiveren	371
30	Motiveringsstrategieën	375
	<i>Anneke Menger en Lous Krechtig</i>	
30.1	Inleiding	375
30.2	Weerstand als bron van informatie en motivatie	375
30.3	Motivatie als besluitvormingsproces: uitgangspunten van het model	379
30.4	Stadia in het motiveringsproces	383
30.5	Proces van afbouw van criminele loopbaan als motiverende kracht	387
31	Normeren als bestanddeel van methodisch handelen	391
	<i>Lous Krechtig</i>	
31.1	Inleiding	391
31.2	Normeren?	392
31.3	Voor welke morele opgave staan forensisch sociale professionals?	394
31.4	Prosociaal rolmodel zijn	395
31.5	Identificeren van gedrag dat je wilt versterken of verzwakken	398
31.6	Slotopmerkingen	400
32	Methodisch ondersteunen van gedragsverandering en re-integratie	403
	<i>Lous Krechtig en Anneke Menger</i>	
32.1	Inleiding	403
32.2	Zoeken naar een aangrijpingspunt	403
32.3	De methoden nader bekeken	407

33	Werken aan herstel	421
	<i>Manon Elbersen en Lous Krechtig</i>	
33.1	Ongewilde verbintenis	421
33.2	Herstel en de betekenis daarvan	422
33.3	Slachtofferbewust worden	423
33.4	Weet wat je vraagt	424
33.5	Vormen van herstel	426
33.6	Wat levert herstel op?	428
34	Civiele kracht: sociaal netwerk en vrijwilligers	431
	<i>Laurens de Croes en Bas Vogelvang</i>	
34.1	Inleiding	431
34.2	Het werken met vrijwilligers in historisch, wetenschappelijk en juridisch perspectief	432
34.3	Voorbeeld van een betekenisvolle praktijk: COSA	434
34.4	Uitgangspunten bij het werken met vrijwilligers	438
34.5	Dilemma's	441
35	Bevorderen van desistance from crime met de kracht van gezinsrelaties als aangrijpingspunt	447
	<i>Bas Vogelvang</i>	
35.1	Inleiding	447
35.2	Het contextuele perspectief: relationele ethiek, loyaliteit en verdienste	450
35.3	Toepassing van het kader	453
35.4	Slot	457
	Lijst met afkortingen	459
	Literatuur per hoofdstuk	460
	Over de auteurs	489

Inleiding

Voor u ligt een methodiek voor professionals die werken met (ex-)delinquenten in een gedwongen kader. Het boek kan worden beschouwd als een actueel vervolg op *Het delict als maatstaf* van Menger & Krechtig (2004).

Voor wie is dit boek bedoeld?

Burgers die worden verdacht van of zijn veroordeeld voor een delict krijgen met verschillende professionals te maken. Zoals professionals die werken bij de politie, bij justitie of in een penitentiaire inrichting. Tijdens en na de uitvoering van een eventuele sanctie kunnen ze ook in contact komen met professionals die *in* de samenleving met hen werken. Met als doel om herhaling van delictgedrag te voorkomen. Voor deze professionals is dit boek bedoeld.

Push en pull

Deze professionals ondersteunen burgers die een of meer delicten pleegden bij het vinden van een nieuw toekomstperspectief: een perspectief in de zin van een nuttige rol in de samenleving, prosociale bindingen en een delictvrij bestaan. Om dit succesvol te doen zijn zowel push- als pullactiviteiten nodig. Enerzijds werken aan motivatie en gedragsverandering van het individu, gericht op aanpassen aan de normen van de samenleving (push: 'de samenleving in duwen'). En anderzijds ruimte creëren in de samenleving (pull: 'de samenleving intrekken') door steun te bieden bij de ontwikkeling of het herstel van een sociaal netwerk, of bij het verlagen van drempels voor werk, inkomen of huisvesting.

Risicobewust

Hun cliënten vormen in meerdere of mindere mate een risico voor de omgeving, het risico dat ze opnieuw een delict plegen. De grootte van dat risico en de ernst van het delict spelen een belangrijke rol in de afwegingen die de professionals maken. Risicobewustzijn is essentieel voor hun werk. Ze zijn daar (mede)verantwoordelijk voor en ze worden erop aangesproken door samenwerkingspartners en opdrachtgevers. En in geval van incidenten ook door de media die de rol van 'spreekbuis voor de samenleving' vertolken. De professionals spelen een centrale rol in het inschatten van de aard van het risico, in het opstellen en uitvoeren van een risicobeheersingsplan en in het signaleren van toenemend risico. Hun werk is daarmee een pijler van de maatschappelijke veiligheid.

Gedwongen kader

Ze werken op het snijpunt van het justitiële en sociale domein. De professionele bemoeienis komt meestal niet vrijwillig tot stand, dat wil zeggen op grond van een vraag van een cliënt; de bemoeienis is aan hun cliënten opgelegd door justitie. Het werk vindt plaats in

een gedwongen kader. Dit vraagt om specifieke kennis, bijvoorbeeld van de juridische kaders waarbinnen ze werken en van de dynamiek bij onvrijwillige interactie.

Reclasseringswerkers, penitentiaire medewerkers en medewerkers die in gemeenten actief zijn op het gebied van overlast en veiligheid

De expertise om al deze activiteiten te combineren in een ambulante traject ligt expliciet bij reclasseringswerkers. Maar de kennis die aan die expertise ten grondslag ligt is ook relevant voor gemeentelijke maatschappelijk werkers die de nazorg na detentie uitvoeren of betrokken zijn bij burgers die overlast verzorgen of risicovol gedrag vertonen in de wijk, en voor professionals die de gedetineerde aan het eind van detentie voorbereiden op het ontslag, evenals voor dienst- of zorgverleners in de maatschappelijke opvang, de reguliere ggz of het maatschappelijk werk. Zij werken immers steeds vaker samen in een toezicht- of forensisch traject, of krijgen via andere wegen te maken met de doelgroep. Bij een aantal hoofdstukken wordt expliciet geschreven over reclasseringswerkers. Dat geldt vooral waar verslag wordt gedaan van onderzoek onder reclasseringswerkers.

Forensisch sociale professionals

Internationaal staan professionals die werken in gedwongen kader, op het snijvlak van het justitiële en sociale domein, veelal bekend als *forensic social professionals*. En internationaal draagt hoger onderwijs op bachelor- of masterniveau vaak die naam. Ook in het Nederlandse hoger onderwijs raakt het begrip ‘forensisch sociale professional’ in zwang. Voor dit boek is er daarom voor gekozen om de beroepsgroep aan te duiden met deze term. In dit boek is kennis geselecteerd en beschreven die specifiek van toepassing is voor deze beroepsbeoefenaren. De focus ligt op professionals die werken met volwassenen, maar veel van de beschreven methoden en theorieën zijn ook relevant voor professionals die met minderjarigen werken.

Professionaliteit als uitgangspunt

Bij de selectie van kennisbronnen, de opbouw en de schrijfstijl van dit boek is de professionaliteit van de beroepsgroep als uitgangspunt genomen. Volgens het model van professionaliteit dat leidend is voor dit boek – en dat elders in het boek nader wordt omschreven – maken professionals gebruik van de actuele kennis over hun vak en werken ze met onderbouwde methoden. Deze methoden passen ze modelgetrouw toe, maar ze passen ze tevens flexibel aan de situatie en motivatie van hun cliënten aan. Ze organiseren feedback en reflecteren op het eigen handelen, waarmee zij zowel de eigen ervaringskennis als de gedeelde kennis van de beroepsgroep vergroten. In dit boek komen deze aspecten van professionaliteit aan bod. Het boek bevat een selectie van onderbouwde kennis die het professionele handelen fundeert en die er richting aan kan geven. Maar de beschrijving laat de professional zelf ruimte voor toepassing of inpassing in het werk met verschillende cliënten.

Indeling van het boek

Het boek bestaat uit vier delen die elk staan voor een perspectief op professioneel handelen.

Deel I gaat over de kaders waarbinnen de forensisch sociale professional werkt. Kaders begrenzen het handelingsdomein. Daarmee maken ze de beroepsgroep herkenbaar. Kaders bieden ook focus. Voor deze beroepsgroep gelden vanzelfsprekend kaders vanuit de (organisatie van) het werkveld en van justitie. Tevens geldt het kader van professionaliteit, de eisen die dat stelt en de verantwoordelijkheden die dat met zich meebrengt. Ook gaat een kaderstellende werking uit van de waarden die bij deze professionals centraal staan.

In deel II is kennis bijeengebracht die het professionele handelen kan funderen. In dit deel is ten eerste kennis beschreven over het ontstaan en de ontwikkeling van criminele loopbanen. Ten tweede over de afbouw van een criminele loopbaan: welke factoren spelen hierbij een rol en wat kunnen professionals doen om dit proces te versnellen en te versterken? Een derde belangrijk fundament is de professional zelf. Ervaringskennis en innovatief vermogen dragen immers bij aan de effectiviteit van het handelen. En het vierde fundament betreft kennis over de werkaliantie tussen professionals en hun cliënten.

Deel III is geheel gewijd aan de talrijke verschillen waarmee de forensisch sociale professional te maken krijgt. Verschillen tussen delicten en verschillen tussen mensen. Deze kennis kan de professional helpen bij een goede afstemming van zijn handelen op specifieke cliënten.

In deel IV zijn relevante handelingsstrategieën beschreven. Hierbij komen de diverse aspecten van het forensisch sociale werk aan bod, waaronder risicobeheersing, werken aan gedragsverandering, ondersteunen bij re-integratie, werken aan herstel. Daarnaast is er aandacht voor regievoering: regie op de casus en op samenwerking met anderen. Ook de specifiek voor werken in gedwongen kader geldende aspecten van het werk zijn beschreven, zoals reacties op onvrijwilligheid, motiveren en normeren.

Auteurs en samenhang

Aan het boek hebben 31 auteurs meegewerkt. De door ons aangezochte auteurs hebben elk een eigen en grote expertise op het terrein waarover hun hoofdstuk gaat. Dit geeft het boek een rijkdom aan actuele kennis. Toch hebben we geen bundel losse teksten willen samenstellen. In overleg met alle auteurs is gepoogd om er een samenhangend geheel van te maken, waarin concepten en termen zo veel mogelijk op dezelfde wijze zijn gebruikt. De redactie heeft de bijdragen waar nodig aangepast aan het geheel en van verbindende teksten voorzien.

Uiteraard blijven er verschillen in schrijfstijl zichtbaar. Dat is niet te voorkomen en het past ook bij de verschillende aard van de hoofdstukken. Een theoretisch fundament vraagt een andere benadering dan een hoofdstuk waarin professionals reflecteren op het eigen handelen. En een juridisch hoofdstuk vergt iets anders dan de beschrijving van een methodiek. De ene mens is de andere niet. Ook het schrijven van een boek vergt focus op gezamenlijkheid en respecteren van verschillen. Onder de grote groep auteurs was deze focus ruimschoots aanwezig. Wij hopen dat dit is terug te zien in het resultaat.

Termen

'People are more than the worst thing they did in their life', aldus Fergus McNeill tijdens een 'Criminal Justice Social Work'-conferentie in Leicester in 2012. Een belangrijke factor bij

het stoppen van delictgedrag is het vinden van een nieuwe identiteit. Een andere identiteit dan die van 'dader' of 'delinquent'. Forensisch sociale professionals ondersteunen dit proces van zoeken naar een nieuwe identiteit in het gewone leven. Daarbij passen, althans in de onderlinge interactie, geen stigmatiserende termen als 'dader' of 'delinquent'. Niettemin gebruiken we die termen, er zijn geen korte alternatieve termen voorhanden, en met name de term delinquent is gangbaar in wetenschappelijke literatuur. We spreken hier daarom van delinquent als het feit dat iemand delicten pleegt centraal staat in een hoofdstuk of paragraaf. In de hoofdstukken waar de rol van cliënt van de forensisch sociale professional centraal staat gebruiken we de term cliënt.

Door het hele boek gebruiken we de mannelijke vorm. Waar hij staat bedoelen we hij/zij.

Toelichting bij derde, herziene druk

De eerste druk van *Werken in gedwongen kader* verscheen in 2013. Inmiddels zijn we een paar jaar verder. Zowel theoretische en methodische kennis als het werkveld blijven zich ontwikkelen. Hoewel veel van de theorieën en methoden die staan beschreven in de eerste druk onverminderd relevant en actueel zijn, vroegen enkele hoofdstukken om een actualisering.

In deel I zijn waar nodig de wettelijke kaders geactualiseerd. In hoofdstuk 3 hebben we ZSM (zorgvuldig, snel en op maat) en het adolescentenstrafrecht toegevoegd. Deze ontwikkelingen brengen veranderingen met zich mee in de context en taken van forensisch sociale professionals. Omdat forensisch sociale professionals in toenemende mate te maken krijgen met bestuurs- of civielrechtelijke juridische kaders zijn in hoofdstuk 4 enkele niet-strafrechtelijke kaders toegevoegd.

In deel II zijn hoofdstukken 6 (Theorieën over afbouw en stoppen met delinquent gedrag) en 7 (De professional als bron van kennis en van effectiviteit: wie werkt?) aangescherpt op grond van actuele inzichten. Hoofdstuk 8 (De werkalliantie in het gedwongen kader: de theorie) is grondig herzien op grond van recente bevindingen in het onderzoek naar werkalliantie van Anneke Menger. Dit resulteert onder andere in een aangepaste versie van de werkalliantie-monitor.

In deel III zijn de meeste hoofdstukken ongewijzigd gebleven omdat deze nog actueel zijn. Hoofdstuk 16 (Problematisch middelengebruik) is herzien en geactualiseerd. In hoofdstuk 18 (Cliënten met een psychiatrische stoornis) is de terminologie aangepast aan de DSM 5. Sinds de eerste druk van dit boek is in de psychiatrie de DSM 5 in gebruik genomen. Ten opzichte van de DSM IV zijn de terminologie en categorisering van psychiatrische ziektebeelden gewijzigd. Deze wijzigingen zijn in hoofdstuk 18 verwerkt.

In deel IV zijn veel hoofdstukken licht herzien door actuele inzichten of ontwikkelingen op te nemen of teksten aan te scherpen. De strekking van de hoofdstukken in dit deel is niet veranderd ten opzichte van de eerste druk. Het hoofdstuk over erkende gedragsinterventies is vervallen. De informatie uit dit hoofdstuk is opgenomen in de hoofdstukken 6 (Theorieën over afbouw en stoppen met delinquent gedrag), hoofdstuk 22 (De basis van regie: oriëntatie, diagnostiek en plan van aanpak) en hoofdstuk 32 (Methodisch ondersteunen van gedragsverandering en re-integratie).

Deel I Kaders

Inleiding deel I

Methodisch handelen door professionals vindt plaats binnen kaders die het domein en het handelen inperken. Deze inperking van het domein en van de handelingsruimte biedt ook de focus die een professional herkenbaar en effectief maakt. De meeste kaders zijn, tenminste tijdelijk, een gegeven waar professionals niet omheen kunnen. Er is wat er is. Van sommige kaders kun je misschien wensen dat ze anders waren, maar desondanks moet je de grenzen die erdoor worden gesteld respecteren.

Voor deze methodiek gelden verschillende soorten kaders. Het werk wordt ingeperkt door kaders van justitie, door kaders van de betrokken organisaties en door kaders die volgen uit de manier waarop het veld is georganiseerd. Daarnaast is er het kader van de professionaliteit. Dit zijn kaders van de beroepsgroep zelf, die hen verantwoordelijkheden en verplichtingen opleggen en op grond waarvan zij een beroep kunnen doen op professionele ruimte.

Het professionele kader is in hoofdstuk 1 nader uitgewerkt. Dit hoofdstuk beschrijft de visie over professionaliteit die ten grondslag ligt aan dit boek. Als onderdeel van het kader van professionaliteit wordt in hoofdstuk 2 het belang van professionele waarden apart besproken. Professionele waarden geven richting aan het methodisch handelen en dat handelen dient hierdoor te worden gelegitimeerd. Deze waarden dienen tevens maatschappelijk te zijn gelegitimeerd; de samenleving heeft publiek geld over voor deze professionaliteit. Hiertegenover dient zowel 'waar' (concreet aantoonbaar resultaat) als toegevoegde maatschappelijke 'waarde' te staan.

In hoofdstuk 3 komen de kaders van het werkveld aan bod: welke spelers zijn daar te vinden, hoe verhouden ze zich tot elkaar en wat is hun opdracht? In hoofdstuk 4 zijn de justitiële kaders samengevat, de kaders en maatregelen op grond waarvan cliënten in contact komen met een forensisch sociale professional en waartoe zowel de cliënten als de professionals zich helder moeten verhouden.

Dood punt

Kraak noch smaak zat aan het getrimde baardje, de nette bandplooibroek en de bruine Van Haren-sandalen met grijze sokken. Hij sprak ook wat lijsig, en zijn woorden waren zo cliché dat ik amper aantekeningen op mijn kladblok had genoteerd. Niet dat het geen leuk delict was. Hij was dertig jaar een in- en inbetrouwbare geldteller geweest bij een bedrijf waar dagelijks plastic bakken met munten en papiergeld binnenkwamen. Nooit een faux pas, tot die dag dat hij ineens een paar briefjes van honderd met een messcherp vouwtje onder zijn horlogebandje schoof en mee naar huis nam. Uiteraard hadden er camera's gehangen, dus binnen een week zat hij thuis met oneervol ontslag. Op de waaromvraag had hij geen antwoord.

We kwamen onderhand toch gevaarlijk dichtbij een dood punt. Zijn leven hing aan elkaar van voorspelbaarheden. Eengezinswoning, zelf een knappe carport geplaatst, lid van de ANWB en als hobby hield hij een kanarie. Eén.

Ik moest enorme gapen onderdrukken. Maar goed, wanhopige vrouw thuis, de bijstand in, te oud voor nieuw werk, hypotheek, kinderen die van niks wisten: hoe in godsnaam verder? Zijn ogen vulden zich met tranen na deze verontrustende opsomming. Hij zette zijn bril af en zei: 'Nou, ik denk maar vaak aan dat liedje: *'t Het nog nooit, nog nooit zo donker west, of 't wer altijd wel weer licht*'. Daar verscheen in de spreekkamer, als een lichtflits, de Groninger poëzie van Ede Staal met het mooiste refrein ooit. Opgelucht viel ik hem in de armen.

Trees Roose